

DAN ARIELY

MISBELIEF

Ce îi face pe
oamenii

raționali să

creadă lucruri

irraționale

Traducere din engleză de
Constantin Vlad

Cuprins

Demonizat. O introducere pe care ar trebui să o citiți chiar dacă sunteți genul de persoană care sare de obicei peste introduceri	9
PARTEA I: Pâlnia convingerilor iraționale	
1. Cum poate persoana aia să creadă lucrul ă/a?	35
2. Pâlnia în acțiune	51
PARTEA A II-A: Elementele emoționale și povestea stresului	
3. Presiune, stres, îndoire și cedare	63
4. Găsirea unui personaj negativ ca mijloc de a recăpăta controlul	107
PARTEA A III-A: Elementele cognitive și povestea disfuncționalei noastre mașinării de prelucrare a informațiilor	
5. Căutând adevărul în care vrem să credem	147
6. Lucrând din greu să credem ceea ce credem deja	183

PARTEA A IV-A: Elementele personalității și povestea diferențelor noastre individuale

7. Învățămintele despre personalitate de la cei răpiți de extraterestri 225
8. O încercare de clasificare a rolului personalității în pâlnia convingerilor iraționale 259

PARTEA A V-A: Elementele sociale și povestea tribalismului

9. Ostracismul, apartenența și atracția socială a convingerilor iraționale 295
10. Acceleratorul social 321

PARTEA A VI-A: Convingere irațională, încredere și povestea viitorului nostru

11. Ne putem permite să avem din nou încredere – și ne putem permite să nu avem? 353
12. De ce Superman îmi dă speranță. Un ultim cuvânt (nu chiar) 369
- Mulțumiri 379
- Referințe bibliografice 383

Demonizat

O introducere pe care ar trebui să o citiți chiar dacă sunteți genul de persoană care sare de obicei peste introduceri

Niciodată să nu-ți imaginezi că ești altfel decât pari să fii în ochii altora sau că ceea ce ai fost sau ai fi putut să fii a fost sau ar fi putut să fie altfel decât a apărut în ochii altora.

– Lewis Carroll, *Alice în Țara Minunilor**

„Dan, nu-mi vine să cred că ai devenit această persoană. Când ai ajuns atât de lacom? Cum de te-ai schimbat atât de mult?”

Am recunoscut numele din e-mail – Sharon, o femeie pe care o cunoscusem cu câțiva ani în urmă, când îmi ceruse ajutorul pentru un seminar corporatist, pe care urma să-l susțină pe tema schimbării comportamentale. Atunci am petrecut trei ore ajutând-o să adauge mai multă substanță prezentării sale, gratis. După seminar m-a sunat ca să-mi mulțumească și acela a fost sfârșitul interacțiunii noastre – până în iulie 2020, când am primit mesajul ciudat și criptic de mai sus.

I-am dat imediat un reply: „La ce anume te referi?”

În răspunsul pe care mi l-a trimis se aflau mai multe linkuri, iar după ce am dat click pe ele, m-am trezit angajat într-una dintre cele mai deconcertante, mai tulburătoare, dar și mai fascinante călătorii din viața mea. A fost ca și cum aș fi mers

---

* Lewis Carroll, *Alice în Țara Minunilor*, cu ilustrațiile lui John Tenniel, în traducerea Antoanetei Ralian, traducerea versurilor de Ioana Ieronim, pagina 98, Humanitas, colecția Humanitas Junior, 2016 (n.t.).

până la marginea realității mele cunoscute și așa fi ridicat o cortină care dezvăluia un univers paralel, în care cineva cu chipul, vocea și numele meu săvârșea fapte malefice, care amenințau omenirea la scară globală, și care făcea asta de ceva vreme. M-am simțit ca în scena de deschidere a unui roman SF. Linkurile pe care mi le trimisese Sharon trimiteau la numeroase site-uri, care mă prezentau ca fiind „arhitectul-șef al efortului de conștientizare” a „fraudei COVID-19” și un lider al așa-numitului complot „Agenda 21”. În acest univers paralel, eu și prietenii mei Illuminati eram în cârdășie cu Bill Gates, concepând un plan diabolic de injectare a femeilor cu un vaccin care le făcea infertile și care reducea populația lumii, creând în același timp un sistem internațional de pașapoarte de vaccinare, care le permitea celor de la putere (aparent Bill și Illuminati, printre care mă număram și eu) să urmărească mișcarea pe glob a tuturor celor vaccinați. Mulți creatori de conținut online au dus aceste idei mai departe și au afirmat că eu colaborez cu mai multe guverne și că le ajut să-și controleze și să-și manipuleze cetățenii.

N-am știut ce să mai cred. Pe măsură ce am continuat să citesc, am început să zâmbesc în sinea mea. La urma urmei, era absurd – și, în caz că vă întrebați, categoric fals. Principala mea legătură cu Bill Gates a fost o scurtă colaborare cu Fundația Bill și Melinda Gates pe tema nutriției copiilor de vârste fragede din Africa, lucru petrecut cu câțiva ani înainte. Cu siguranță nu eram în rândurile Illuminati (și, chiar dacă așa fi vrut să fiu, nu aveam idee cum s-ar fi putut face asta). Niciun vaccin COVID-19 nu fusese aprobat încă, iar eu nu jucasem niciun rol în eforturile de a crea unul. În ceea ce privește consilierea guvernelor, făcusem ceva în acest sens, dar sfaturile mele se limitau la aspecte precum stimularea respectării restricțiilor generate de pandemie și a purtării măștilor, distri-

buirea mai eficientă a ajutoarelor financiare, îmbunătățirea motivației cadrelor didactice și a elevilor și eforturile de reducere a violenței domestice. Mă consideram o persoană care lucrează neobosit pentru a face lucrurile mai bune, iar acum aveam de-a face cu mulți oameni care mă comparau cu Joseph Goebbels, subalternul devotat al lui Adolf Hitler și principalul propagandist nazist. Putea fi altceva decât o glumă proastă? Sau poate doar o neînțelegere bizară? Cum ar fi putut cineva s-o ia în serios?

Cu toate acestea, pornind de la acele linkuri am scormonit și mai adânc în măruntaiele internetului și am constatat că mulți oameni luau totul în serios. Postările despre mine adunaseră mii de comentarii. „Geamănul meu malefic” a apărut în videoclipuri editate cu stângăcie, uneori îmbrăcat într-o uniformă nazistă și întotdeauna cu intenții josnice. Grupurile de discuții online dezbăteau viciile de caracter și motivele mele nefaste. Au existat apeluri pentru organizarea unor „procese Nürnberg 2.0” în urma cărora să fiu găsit vinovat și condamnat la execuție publică.

După mai multe ore de lectură și de vizionări de videoclipuri, nu mi s-a mai părut nici pe departe amuzant. De fapt, a devenit dureros și derutant, mai ales ulterior, când am aflat că printre cei care credeau aceste minciuni despre mine nu erau doar necunoscuți, ci și persoane care îmi studiaseră și îmi respectaseră anterior munca, ba chiar și unele care mă cunoșteau personal de ani întregi. Cum puteau să se înșele în asemenea măsură? Cu siguranță și-ar da seama de greșeala lor și toată nebunia ar lua sfârșit dacă aș discuta cu ei, mi-am spus eu. Poate chiar și-ar cere scuze.

Am văzut că unul dintre moderatorii discuției, Sara, avea postat un număr de telefon. Ea era cea care ceruse să fiu trimis în judecată. Era absolut sigură că, odată ce crimele mele împo-

triva umanității vor deveni publice, eu voi fi unul dintre primii care vor fi spânzurați, în așa fel încât toată lumea să privească, să aplaude și să sărbătorească. Am decis să o sun și să clarific lucrurile. Ce putea să meargă prost?

Ei bine, s-a dovedit că foarte multe. Nimic nu a decurs bine, din motive care probabil sunt evidente oricui a petrecut măcar câteva minute gândindu-se la șansele de a convinge pe cineva să se răzgândească, cu ajutorul unui simplu apel telefonic surpriză. Numai că eu nu prea gândeam, ci eram profund jignit și tulburat. După ce m-am prezentat, i-am spus că vreau să clarific lucrurile și că este binevenită să mă întrebe orice dorește. Primul ei set de întrebări m-a surprins. M-a chestionat cu privire la opiniile mele despre ceea ce se întâmpla. Când am început să vorbesc despre COVID-19, m-a oprit imediat.

— Nu, nu, nu, ce știi despre modul în care COVID-19 se potrivește cu Agenda 21 și cu globaliștii?

— Nici măcar nu știu ce este Agenda 21, i-am răspuns. Și nu sunt sigur la ce globaliști te referi.

— Nu face pe nevinovatul cu mine, a replicat ea. Știu cine ești și ce faci.

Apoi a schimbat subiectul și a cerut să știe la ce proiecte guvernamentale lucrăm. La acea vreme, lucrăm destul de mult la unele legate de COVID-19 cu guvernul israelian, dar și cu guvernele britanic, olandez și brazilian. În fața întrebărilor exigente ale Sarei mă simțeam ca și cum aș fi fost judecat, iar ea ar fi jucat rolul procurorului. I-am spus că în primul rând încercam să conving poliția să folosească recompense, nu amenzi, pentru a stimula conduita de bună purtare a măștilor și de respectare a distanțării sociale. De asemenea, încercam să aflu cum se putea realiza eficient învățământul la distanță și să aflu ce sprijin financiar ar fi trebuit să le ofere guvernul celor care fuseseră forțați să-și închidă afacerile.

Sara nu a crezut nimic din toate acestea. Nici măcar o clipă.

— Cum rămâne cu dezechilibrarea familiilor, spunându-le nepoților să nu-și mai viziteze bunicii? Cum rămâne cu accentuarea singurătății și a stresului, lucru care duce la și mai multe decese? Cum rămâne cu obligarea copiilor să poarte măști, lucru care micșorează aportul de oxigen spre creierul lor?

Încercările mele anemice de a nega toate aceste acuzații nu au avut niciun efect.

— Cum explici milioanele de dolari pe care le-ai primit pentru serviciile de consultanță pe care le-ai oferit diferitelor guverne? a întrebat ea.

În naivitatea mea, aici am văzut un licăr de speranță. Toate acuzațiile de până atunci fuseseră atât de neverosimile, încât nu știam nici măcar cum să încep în încercarea mea de a le respinge. În ebraică există o expresie care s-ar traduce liber cam așa: „Cum poți dovedi că sora ta nu e prostituată, când tu nici măcar nu ai o soră?”. Dar să fiu acuzat că iau bani? Asta puteam să contrazic. Deși ajut multe guverne, consider că acest lucru face parte din misiunea mea academică, așa că nu cer niciodată bani pentru timpul meu. În plus, la fel ca toți ceilalți cetățeni americani, îmi completez declarația fiscală în fiecare an și toate sursele mele de venit sunt menționate în documentele pe care le depun.

— Ce-ar fi dacă ți-aș arăta declarațiile mele de venit? i-am propus. Așa ai vedea că nu există plăți de la niciun guvern. Ți-ai schimba părerea?

A mormăit ceva și apoi m-a întrebat brusc dacă putea să posteze o înregistrare a conversației noastre. M-a surprins. Nu avusesem nici cea mai mică idee că înregistra conversația. (De atunci am înțeles că oamenii din „domeniul ei de activitate” înregistrează totul.)

— Nu, nu poți, i-am răspuns.

— Ai de ascuns ceva? m-a provocat ea.

— Nu, nu ascund nimic, dar, dacă aş fi ştiut că este o conversaţie publică, m-aş fi pregătit pentru ea diferit.

Am făcut o pauză, neştiind ce aş mai putea spune. Discuţia părea să fi ajuns într-un punct mort. În cele din urmă, după alte câteva încercări ratate, i-am spus:

— Îmi pare rău că nu am putut trece peste divergenţele dintre noi.

Şi am închis.

Câteva minute mai târziu, Sara a făcut o altă postare pe Facebook, în care împărtăşea cu ceilalţi faptul că profesorul Dan Ariely – aşa îmi spunea acum, „profesorul” – îi telefonase în încercarea de a se justifica. Dar nu era niciun motiv de îngrijorare, le-a zis ea celor care o urmăreau, pentru că nu l-a lăsat pe profesor să o păcălească sau să o mintă. A mai adăugat că discuţia a arătat clar că, dacă guvernele angajează oameni ca profesorul, o fac doar cu scopul de a spăla creierul oamenilor. La urma urmei, de ce ar fi avut nevoie guvernele de servicii de la oameni ca profesorul dacă ne confruntăm cu o pandemie reală? Şi-a încheiat analiza spunând: „Profesorul a insistat foarte mult asupra faptului că nu a fost plătit pentru serviciile sale, iar această insistenţă mă face să fiu extrem de suspicioasă că în culise se întâmplă de fapt chiar mai multe lucruri, pe care le vom dezvălui într-o bună zi în procesul său public”.

Acea discuţie cu Sara nu a fost foarte fructuoasă, evident. Ştiţi că unii oameni învaţă greu. Ei bine, socotiţi-mă şi pe mine în acea tabără. Nici măcar după respectiva experienţă nu am încetat să încerc. M-am aventurat pe Telegram, platforma de socializare preferată de detractorii mei. Această aplicaţie dezvoltată de ruşi este concepută pentru persoanele cu un nivel de încredere scăzut. Codul-sursă este făcut public pentru a ne asigura că nu se întâmplă nimic dubios în culise, iar platforma facilitează înregistrarea şi expedierea de videoclipuri de un

minut. Am reacționat imediat și am postat câteva videoclipuri, în care am răspuns la o sumedenie de acuzații: eu eram responsabil de carantine. Eu eram responsabil de faptul că oamenii erau forțați să poarte măști, ceea ce dăuna creierului prin lipsa oxigenului. Eu eram responsabil de privarea oamenilor de libertățile fundamentale, de frică, de dezechilibrarea familiilor, de obligarea copiilor să nu-și vadă bunicii și de singurătatea de pe tot globul.

Punct cu punct, am oferit clarificări raționale cu privire la ceea ce făceam și la ceea ce nu făceam în colaborarea mea cu guvernele. Reducerea violenței domestice, da. Carantină, nu. Motivarea copiilor să învețe de la distanță, da. Inducerea fricii, nu. Am prezentat și dovezi clare care au infirmat îngrijorările legate de purtarea măștii. Dacă măștile ar fi privat creierul de oxigen, oare nu am fi văzut un declin cognitiv la chirurghi și la dentiști, cu mult înainte de COVID-19? Am împărțit cu ceilalți tristețea legată de izolarea de care se plângeau oamenii și de impactul pe care îl avea statul acasă asupra copiilor. Am subliniat, de asemenea, că nu sunt de acord cu tot ceea ce fac guvernele, dar că multe lucruri sunt complexe și că implică o sumedenie de costuri și de beneficii.

Fiecare videoclip pe care l-am postat a fost atacat cu comentarii și cu alte videoclipuri, care conțineau zeci de acuzații suplimentare și care pe ecranul meu păreau niște viespi furioase, care fremătau într-un roi. Nu puteam ține pasul cu ele și nu reușeam să răspund suficient de repede. Încercarea de a le respinge nu făcea decât să le înfurie și mai tare. Curând am simțit că erau o mie împotriva mea și că nimeni nu dorea cu adevărat să dialogheze. Mi-au luat cuvintele și le-au transformat în dovezi suplimentare pentru narațiunea lor. Au emis afirmații noi mai repede decât am putut eu să le resping. La un moment dat mi-am dat seama că

nu făceam altceva decât să furnizez mai multe materiale video brute pentru editorii lor lipsiți de scrupule. Am renunțat și mi-am șters înregistrările video, o acțiune care a fost interpretată ca încă o dovadă a caracterului meu moral josnic și ca o recunoaștere a vinovăției. În timp ce mă deconectam de pe Telegram, mi-am spus că putea fi imposibil să te înțelegi cu oamenii care vor să creadă ceea ce cred deja și care deja simt o ură atât de intensă. Ura nu este o conversație.

Curând, conținutul negativ s-a revărsat din universul paralel și a intrat în lumea mea. Canalele mele de social media au fost inundate de comentarii pline de ură. Oamenii au declarat că îmi vor arde cărțile. Mi-au sunat partenerii de afaceri și mi-au defăimat chiar membrii familiei, nu doar pe mine. Am început să primesc aproape zilnic amenințări cu moartea.

Dacă ați cunoscut vreo formă de ură – online sau offline – sau ați fost ținta unor reprezentări false, poate că aveți o idee despre cum m-am simțit: uneori neajutorat, alteori înfuriat, când și când speriat, întotdeauna nedreptățit. În plus, am fost intrigat. De ce mi se întâmpla așa ceva? Cum de devenisem o țintă? Bill Gates? Bine, am înțeles, vorbeam despre un om bogat și faimos, cu o fundație care activează în domeniul sănătății publice. Desigur, asta nu-l făcea un geniu malefic, dar puteai înțelege de ce ar fi fost vizat. Doctorul Anthony Fauci? Ei bine, el apărea des la televizor, spunând lucruri nepopulare despre măști și carantine. Asta nu-l făcea nici pe el un geniu malefic, dar, din nou, puteai pricepe de ce ar fi atras atenția. Illuminati? Ei bine, dacă există, nimeni nu știe cu adevărat cine sunt, dar sună destul de dubios, așa că poate merită să fie ținta câtorva teorii ale conspirației. Dar un sociolog relativ cunoscut, care a scris câteva cărți despre motivele pentru care oamenii sunt iraționali? Nu-mi puteam da seama cum de ajunsese într-o companie atât de ilustră.

De ce eu?

Am început să examinez cu mai multă atenție „dovezile” care îmi convingeau pe atât de mulți oameni să mă urască. Se pare că piesa cea mai răspândită a fost un videoclip cu mine în care sugeram că, pentru a reduce costurile medicale, ar fi trebuit ca ambulanțele să ajungă mai greu, să fie încurajat fumatul și să fie crescut nivelul general de stres al întregii populații. Chipul era, într-adevăr, al meu, avea jumătatea mea de barbă (dacă sunteți curioși să știți de ce am doar o jumătate de barbă, o să vă explic imediat), cuvintele erau ale mele și îmi aminteam că spuseseam acele lucruri. Dar nu rostisem niciodată *exact* acel discurs. Cum se putea întâmpla așa ceva? Pentru a clarifica, permiteți-mi să vă transport în Irlanda, în 1729.

Jonathan Swift, cunoscut în primul rând ca autor al cărții *Călătoriile lui Gulliver*, a scris și o satiră fantastică, dar ceva mai puțin populară, care a devenit cunoscută sub numele de „O propunere modestă”. Numele complet al acestui eseu practic îi dă de gol conținutul: „O propunere modestă pentru a-i împiedica pe copiii oamenilor săraci să devină o povară pentru părinții sau pentru țara lor și pentru a-i face utili publicului”. În acesta, Swift a sugerat că irlandezii săraci își puteau ameliora problemele economice vânzându-și copiii drept hrană pentru domnii și doamnele bogate. Și nu s-a oprit aici, ci a intrat în detalii: „Un copil sănătos și alăptat corect devine la un an cel mai delicios, mai sănătos și mai hrănitor aliment, fie că este *înăbușit, prăjit, copt* sau *fiert*, și nu mă îndoiesc că se va potrivi la fel de bine și într-o tocăniță *fricassee* sau într-un *ragu*”, a scris el. Eseul, acum folosit frecvent ca exemplu de artă satirică, prezintă un punct de vedere șocant – și eficient – despre atitudinile față de săraci.

V-ați putea întreba care este legătura dintre acest eseu și povestea noastră? Ei bine, în 2017 am decis să fac și eu o propunere modestă similară. Fusesem invitat să iau cuvântul la o conferință medicală despre viitorul medicinei. Evident că, nefiind medic, rolul meu a fost să reflectez asupra problemelor medicale din perspectiva economiei comportamentale. Iată ce am spus atunci: „Problema medicinei moderne este evident o problemă de cerere și de ofertă. Oamenii doresc o asistență medicală consistentă, iar sistemul nu poate oferi așa ceva. Acum, majoritatea oamenilor abordează această chestiune încercând să afle cum se poate schimba sistemul de asistență medicală astfel încât să ofere mai mult. Vreau să propun o abordare diferită, și anume ca oamenii să dorească mai puțin. Evident că aceasta este o modalitate mult mai ieftină de a echilibra diferența dintre cerere și ofertă. Așadar cum am putea să-i facem pe oameni să solicite mai puțină asistență medicală?” Păstrând o mină cât se poate de serioasă, am continuat, sugerând că încetinirea ambulanțelor ar putea reduce nevoia de spitalizări costisitoare, la fel și încurajarea fumatului și accentuarea stresului cu care se confruntă oamenii (se pare că, dintr-o perspectivă pur financiară, fumatul și stresulucid mai repede persoanele bolnave și, pe ansamblu, reduc cheltuielile cu sănătatea). Poanta făcută de mine, în cazul în care cineva a ratat gluma, a fost: „Dar stați un pic, noi deja facem aceste lucruri”.

Evident că intenția mea a fost să subliniez faptul că sistemul de sănătate nu se preocupă de oameni decât când aceștia solicită ajutorul (chemarea ambulanței, în povestea mea) și că nu investim suficient în prevenție, în combaterea fumatului și în reducerea stresului. În timpul acestui discurs, m-am străduit din răsputeri să mențin o mină serioasă, dar, dacă mă priveai cu atenție, vedeai din când în când cum îmi scapă câte un

mic zâmbet. Așa se face că, dacă urmărești videoclipul de pe YouTube, vezi că a fost un discurs plin de umor, primit de public cu râsete și aplauze.

Din nefericire, nimic din acest context nu a fost păstrat de editorii video, aceștia montând totul în așa fel încât discursul meu să pară o dovadă a relor mele intenții. Ei au inserat imagini cu lagărele de concentrare naziste și au folosit o coloană sonoră cu râsete malefice. Videoclipul s-a încheiat cu o voce rău prevestitoare, din off: „Iar aceasta este persoana care stabilește ordinea de zi a țării noastre”. Textul care însoțea videoclipul dădea impresia că incredibila muncă de detectiv a producătorilor filmului scosese la iveală nenumărate detalii despre adevăratul meu caracter, aceștia prezentând totul ca pe un reportaj important, realizat de prestigioasa emisiune *60 Minutes*.

O altă „dovadă” frecvent distribuită a fost un clip dintr-o emisiune TV la care participasem cândva. Apăream declarând că lucrasem cu Bill Gates pe probleme legate de vaccinări. Totuși, dacă examinați clipul cu atenție, observați o mică eroare în discursul meu, acolo unde editorii video au luat o bucată în care vorbeam despre proiectul pe care îl realizasem împreună cu Fundația Gates, pe tema foametei și a nutriției copiilor din Africa, și au combinat-o cu o altă bucată, în care făceam referire la vaccinări. Și voilà: profesorul Dan Arieli recunoaște că lucrează cu Bill Gates la vaccinări.

Un alt filmuleț prin care se dorea să fiu dat în vileag începea cu imagini cu mine în adolescență, în spital, în urma unui accident soldat cu arsuri pe 70 % din corp (lucru care chiar s-a întâmplat). Se arătau prim-planuri ale feței mele arse și imagini cu bandajele de pe tot trupul. La un moment dat, totul a luat o turnură surprinzătoare, susținându-se că desfigurarea și suferința mea mă făcuseră să fiu furios și plin de ură față de

oamenii sănătoși și că tot ce îmi doream era ca toată lumea să sufere la fel de mult ca mine. În realitate, traumatismele mele au avut efectul opus: m-au făcut să fiu capabil de mai multă compasiune și să vreau să ușurez suferința celorlalți. Din nou, videoclipul se încheia cu o declarație dramatică, despre rolul meu în distrugerea lumii așa cum o cunoaștem.

Au existat multe alte „dovezi”, unele în format video, altele ca text, urmate de comentarii batjocoritoare despre cicatricile mele, făcute de oameni care spuneau că ar fi trebuit să ard de viu, și de observații că barba mea înjumătățită mă face să arăt ca dracul.

Având în vedere editarea deliberată a videoclipurilor cu intenția de a elimina contextul și de a-mi pune cuvinte în gură, v-ați putea aștepta să concluzionez că, în spatele tuturor acestor acțiuni, trebuie să se afle cineva cu intenții rele. Dar, deși mi-a trecut prin minte posibilitatea unui adversar malefic, am renunțat rapid la această idee. În primul rând, editarea videoclipurilor nu avea cine știe ce calitate. În al doilea rând, de ce ar fi fost cineva interesat să se ia de mine? Nu că aș fi lipsit de personalitate, dar îmi era greu să-mi imaginez că aș fi suficient de important pentru ca cineva să-și cheltuiască energia încercând să mă desființeze. Bănuiam că oamenii din spatele videoclipurilor erau oameni de bine, cel puțin în mintea lor, care dăduseră peste informații inedite, făcuseră legătura între ele, trăsuseră propriile concluzii, avuseseră încredere în acestea, montaseră piesele relevante astfel încât să evidențieze legăturile și pentru alți oameni și își făcuseră publică lucrarea, pentru a-i ajuta și pe alții să vadă lumina. Bineînțeles, creditul primit în social media sub formă de aprecieri și de comentarii a fost atât un bonus important pentru eforturile lor, cât și o motivație să continue.

Am fost întristat în mod special de oamenii care au spus că îmi vor arde cărțile (unii chiar au promis că vor posta filmulețe cu incendierile). Se presupune că acei oameni cumpăraseră și citiseră acele cărți și, prin urmare, că îmi cunoșteau trecutul, motivația, modul în care gândesc și rezultatele cercetărilor mele. Cum puteau să renunțe la tot ceea ce știau despre mine în favoarea unui videoclip de trei minute? Chiar dacă ar fi considerat că „dovezile” din videoclipuri meritau să fie luate în seamă, cum ar fi putut să le pună în balanță cu tot ceea ce știau despre mine și să ajungă la atât de multă ură și furie? În feburile lor de social media au apărut multe declarații despre „cercetări proprii” și îndemnuri ca și alte persoane să facă același lucru. Dar era clar că nimeni nu făcea cu adevărat nicio cercetare, ci doar viziona niște videoclipuri editate masiv, apoi le lua ca atare și-n cele din urmă trăgea concluzii pripite. Mi-a venit în minte o frază des citată (și atribuită mai multor persoane): „Nu există niciun mijloc la care un om să nu recurgă pentru a evita adevărata muncă de gândire”, un lucru extrem de adevărat în social media.

În continuare sunt nedumerit de modul în care am ajuns să fiu demonizat în acest fel. În mare, cred că este o consecință a faptului că am postat o mulțime de materiale din care oamenii pot alege selectiv, că am un simț al umorului oarecum ciudat, că arăt diferit de la cicatricile mele și de la jumătatea de barbă și că lucrez la multe proiecte guvernamentale. În plus, este și o chestiune de ghinion: cineva a început să mă privească dintr-o perspectivă negativă a creat niște videoclipuri, iar totul a devenit o avalanșă de dezinformare și de ură, care a căpătat o viață proprie. Nu a fost un răspuns foarte satisfăcător, dar a fost cel mai bun pe care l-am putut găsi. După aceea am fost pregătit să trec la întrebări mai importante. Probabil la fel cum ești și

tu acum. Dar, mai întâi, o scurtă explicație pentru cei care sunt curioși să afle de ce am doar o jumătate de barbă.

Care-i treaba cu jumătatea mea de barbă?

Motivul principal al stilului meu neobișnuit de păr facial este că, din cauza arsurilor suferite, sunt lipsit de pilozitate pe partea dreaptă a feței. Bineînțeles, aș putea opta să rad cealaltă jumătate și să arăt mai puțin asimetric, ceea ce am și făcut mulți ani. Povestea ceva mai complexă din spatele jumătății de barbă a început cu o drumeție de o lună, pe care am făcut-o după ce am împlinit 50 de ani, în timpul căreia nu m-am bărbierit și nu am prea avut ocazia să văd cum arăt. După ce s-a terminat excursia, nu mi-a plăcut cum arătam și nu am avut de gând să-mi păstrez părul facial. Dar era o amintire a acelei experiențe, așa că am decis să mai amân bărbieritul câteva săptămâni.

Apoi s-a întâmplat ceva neașteptat: am început să primesc e-mailuri și mesaje pe rețelele de socializare de la oameni care îmi mulțumeau pentru jumătatea de barbă. Îmi spuneau că și ei suferiseră accidente și că deschiderea mea față de cicatricile pe care le aveam le dădea un pic de curaj, să și le expună și ei pe ale lor. Aceste mesaje mi-au adus aminte de primele zile în care am ieșit în lume cu cicatricile foarte vizibile. Oamenii mă arătau cu degetul și uneori râdeau. Părinții le spuneau copiilor: „Asta se întâmplă când te joci cu focul”. A fost destul de oribil.

Așa că am decis să-mi păstrez jumătatea de barbă. Asta i-a făcut pe și mai mulți oameni să mă privească ciudat, pe și mai mulți copii să râdă, dar am simțit că, dacă m-aș fi bărbierit din nou, mi-aș fi ascuns rănilor, în loc să fiu deschis și transparent în privința lor.

În lunile următoare s-a petrecut ceva și mai neașteptat: ciudățenia jumătății de barbă m-a ajutat să mă accept mai bine pe mine însumi. Și nu doar în privința cicatricilor faciale. Am o mulțime de alte asimetrii din cauza arsurilor și, cumva, faptul că aveam o jumătate de barbă m-a ajutat să-mi schimb atitudinea față de ele, atât de mult încât acum le consider ca fiind o parte din ceea ce sunt. Pur și simplu, ele documentează un capitol din povestea vieții mele.

Această nouă acceptare de sine m-a făcut să înțeleg ceva despre statul zilnic în fața oglinzii pentru a mă bărbieri, lucru pe care îl făcusem ani întregi. În cazul meu, nu era vorba pur și simplu despre bărbierit, ci și despre angajarea într-un proces care să mă facă să arăt mai puțin asimetric și prin care să-mi camuflez puțin cicatricile. Care a fost impactul unei astfel de disimulări de sine cotidiene, asupra modului în care mă raportam la propria persoană și la cicatricile mele? Privind retrospectiv, mi-am dat seama că bărbieritul/camufierea mă împiedica să-mi accept sinele rănit. Acum, că am încetat să mai fac asta, lucrurile au devenit mult mai bune pentru mine.

În calitate de sociolog care ar trebui să înțeleagă natura umană, sunt puțin jenat să recunosc că beneficiile aduse de jumătatea mea de barbă m-au luat prin surprindere. Habar nu am avut ce schimbare pozitivă de perspectivă va aduce decizia mea de a nu mă mai rade (după cum nu am avut nici cea mai mică bănuială că voi deveni cunoscut, în colțuri obscure ale internetului, sub porecla „Profesorul Juma’ de Barbă”, parcă desprinsă din seria Harry Potter). Poate că este un alt memento care ne reamintește că intuițiile noastre sunt limitate și că trebuie să fim mai dispuși să experimentăm cu tot felul de schimbări, chiar dacă inițial ne așteptăm ca acestea să nu ne aducă niciun beneficiu.

Ce ar trebui să fac?

Pe măsură ce petreceam din ce în ce mai multe ore citind postări și vizionând videoclipuri despre acel eu imaginar, am început să simt că îmi pierd mințile. Ca să fie clar, nu spun asta doar metaforic. Era ca și cum o parte din creierul meu era în permanență preocupat de ura cu care mă confruntam, ceea ce îmi lăsa mai puțină putere cerebrală pentru a-mi face munca propriu-zisă. Imaginați-vă un computer care consumă prea multă putere de procesare cu o funcție de fundal. Cam așa mă simțeam și eu. Însă, spre deosebire de un computer, eu eram pe deplin conștient că sunt mai lent decât de obicei. Și bănuiam că va fi nevoie de ceva mai mult decât un restart, pentru a mă repune pe picioare. Îmi lua mai mult timp să iau decizii și eram mai puțin încrezător că sunt cele bune. Oare IQ-ul îmi era erodat de preocuparea mea cu dezinformarea la care asistam? De ce nu reușeam să redobândesc controlul asupra acestei părți a creierului meu? De ce eram atât de obsedat de neadevărurile lor încât mă tot certam cu ei în minte?

Observarea lentorii mele mi-a oferit o nouă perspectivă asupra unui subiect de cercetare de care fusesem foarte interesat, dar pe care până atunci nu-l apreciasem niciodată pe deplin: **mentalitatea de penurie**. Cercetările pe această temă au arătat că participanții la testele IQ relativ săraci (de pildă, fermierii care mai aveau câteva săptămâni până la începerea recoltei) au obținut rezultate mult mai slabe în comparație cu cei care aveau ceva bani (fermierii care tocmai recoltaseră și își vânduseră culturile). Diferențele din punctul de vedere al capacității mintale (inteligența fluidă și controlul executiv) au fost substanțiale când au fost stresăți din cauza banilor. Criza mea nu era de natură financiară, dar efectele preocupării constante cu aceste griji au fost similare. Am analizat tot mai

multe cercetări privind mentalitatea de penurie – ideea că sărăcia îngreunează capacitatea cognitivă prin faptul că ocupă o bună parte din lățimea limitată de bandă a creierului – și am început să înțeleg acest efect într-un fel mai profund și să simt o mai mare compasiune față de oamenii descriși în acele lucrări. A fi bântuit de griji zi și noapte este o povară greu de dus. Un anumit grad de îngrijorare poate fi util, deoarece ar putea spori șansele de a fi mai atenți și de a lua decizii mai bune. Dar îngrijorarea neîntreruptă, îngrijorarea care ne consumă atât de mult din atenția și din puterea creierului nu poate fi utilă.

Recunoașterea propriei lățimi de bandă reduse și asemănarea acesteia cu mentalitatea de penurie a fost doar o mică intuiție, dar realizarea acestei simple conexiuni între sine și știință mi-a schimbat starea emoțională. Sentimentul meu sumbru de neajutorare s-a diminuat puțin. În locul lui, ca o licărire de lumină, a apărut un vechi prieten: curiozitatea. La urma urmei, sunt sociolog. Mi-am dedicat viața scoaterii la lumină a comportamentului uman, în toată splendida sa irraționalitate, iar punctul de plecare al aventurilor mele intelectuale este adesea experiența proprie. Era posibil să nu fiu în stare să discut rațional cu grupul despre care v-am spus, cu atât mai puțin să-l reduc la tăcere, dar puteam să mă străduiesc să-i înțeleg pe acei oameni, să înțeleg motivația poveștilor pe care le-au născocit despre mine. Puteam să devin un sociolog mai bun și, în același timp, să recâștig un anumit control asupra poveștii. Așadar am decis să văd unde mă va duce această cercetare.

Când a auzit ce intenții aveam, mama și-a făcut griji pentru siguranța mea. M-a rugat să consult mai întâi niște experți în social media și relații publice, ceea ce am și făcut. Deloc surprinzător, toți mi-au oferit același sfat: *nu face nimic*. Aceasta este recomandarea standard în epoca noastră marcată de dez-

informare, de polarizare tot mai accentuată, de indignare și de democratizare a mass-media: *Ignoră. Nu hrăni trolii!* (Apropo, asta chiar e un sfat bun și, dacă aș fi avut o altă structură psihologică, poate că l-aș fi urmat.) Un expert mi-a spus chiar că a fi pus de cei care neagă covidul alături de Bill Gates și de Illuminati ar putea chiar să-mi sporească reputația în rândul restului populației.

Am încercat să nu mă mai cert cu detractorii mei. Pe parcursul zilei eram foarte ocupat cu cercetarea și cu diverse programe de gestionare a implicațiilor sociale ale pandemiei, așa că mi-a fost ușor să nu intru pe rețelele de socializare și să mă concentrez asupra muncii. Noaptea era cu totul altceva. Coșmarurile continuau să apară, vise terifiante în care eram vânat și hăituit. În plus, am avut și un vis recurent, în care călătoream prin lume, mergând din oraș în oraș în căutarea unui loc cu mai puțină ură și furie, pe care să-l numesc „acasă”. După câteva săptămâni mi-am dat seama că nu mai puteam continua așa. Pe fondul durerii și al confuziei, curiozitatea mea a sporit. Mecanismul de adaptare pe care l-am ales a fost să încerc să înțeleg fenomenul și să folosesc tot ceea ce știam din științele sociale pentru a înțelege ceea ce trăiam. Nu mi-am închipuit niciodată că zeci de mii de oameni mă vor transforma într-un personaj negativ, dar când s-a întâmplat, am simțit că sănătatea mea mintală depindea de a afla cum și de ce. Așa a apărut această carte.

Cum am abordat cartea de față

Traseul acestei cărți a pornit de la propria experiență, dar a ajuns rapid să se concentreze asupra unui fenomen care ne afectează pe toți. M-a determinat să mă aventurez în domenii de cercetare noi pentru mine, cum ar fi personalitatea, psiho-

logia clinică și antropologia. Răspândirea teoriilor conspirației și flagelul dezinformării sunt probleme care se extind dincolo de domeniul științelor sociale și care depășesc sfera mea de expertiză și limitele unei singure cărți. Tehnologia, politica, economia și multe altele joacă un rol în stimularea și în accelerarea acestor probleme. Odată cu apariția unor instrumente avansate de inteligență artificială, cum ar fi ChatGPT și frații săi, și cu polarizarea continuă a practic orice, este greu de văzut, dintr-o perspectivă societală și structurală, cum am putea să le rezolvăm în viitorul previzibil. Ceea ce mă fascinează – și unde văd o pârghie pentru schimbări pozitive – este să înțeleg de ce sunt oamenii atât de impresionabili. De ce nu ne limităm doar la a crede, ci căutăm activ să răspândim dezinformarea? Care este procesul în virtutea căruia o persoană aparent rațională începe să creadă un lucru irațional, să-l adopte și apoi să-l apere? Abordarea acestor întrebări cu empatie, mai degrabă decât cu judecăți sau ridiculizări, este deopotrivă revelatoare și deconcertantă.

În această carte, voi folosi termenul de **convingere irațională*** pentru a descrie fenomenul pe care îl explorăm. Convingerea irațională este o prismă deformată, prin care

---

* Până la apariția ediției originale a cărții de față, termenii *misbelief* și *misbeliever* nu însemnau nici în engleză altceva decât „necredință/credință greșită”, respectiv „eretic/necredincios”. Autorul a ținut să le imprime un înțeles nou, care să reflecte un fenomen și o stare mintală la o adică surprinzător de vechi, dar totodată parcă mai actuale acum decât oricând. Este vorba despre dezvoltarea uneia sau a mai multor convingeri fără temei în realitate. Mai mult, convingerile sau credințele cu pricina tind să devină imuabile, nemaiputând fi schimbate decât în extrem de rare ocazii, indiferent câte dovezi pertinente i-ar fi prezentate celui afectat. Echivalente aproape perfecte ar fi fost „sminteală/smintit” sau, ceva mai blând, „țăcăneală/țăcănit”, însă Arieli insistă că, în accepțiunea lui, *misbelief/misbeliever* nu are și nu trebuie să aibă vreo conotație negativă. Că persoanele care ajung să creadă lucruri aberante ar fi victime ale unor factori și ale unor împrejurări de maximă complexitate. Și că ar putea fi ajutate dacă sunt abordate cu empatie, nu marginalizate sau luate în derâdere. Așa am ajuns la sintagmele „strâmbă credință” și „strâmb-credincios”, care ar fi corespuns noului sens urmărit de autor. Editura a optat pentru „convingeri iraționale”, respectiv „persoană cu convingeri iraționale” (n.t.).

oamenii încep să privească lumea, să raționeze despre lume și apoi să o descrie celorlalți. De asemenea, convingerea irațională este un proces, un fel de pâlnie care îi trage pe oameni tot mai în jos.

Scopul meu în această carte este de a evidenția modul în care, în împrejurările potrivite, oricine se poate trezi tras în pâlnia convingerilor iraționale. Firește, cel mai ușor este să vezi această carte ca fiind despre alți oameni. Dar este și o carte despre fiecare dintre noi. Este despre modul în care ne formăm convingerile, le consolidăm, le apărăm și în care le răspândim. Sperața mea este că, în loc să ne uităm în jur și să ne întrebăm „cât de nebuni sunt ceilalți oameni?”, vom începe să înțelegem și chiar să empatizăm cu nevoile emoționale și cu forțele psihologice și sociale care ne determină pe toți să credem ceea ce ajungem să credem.

Sociologia ne oferă un set valoros de instrumente pentru a înțelege diferitele elemente ale acestui proces și pentru a-l întrerupe sau diminua. Multe dintre cercetările pe care le prezint în aceste pagini nu sunt noi. M-am pomenit revenind la unele dintre pietrele de temelie ale domeniului, în încercarea de a face lumină asupra proceselor emoționale și cognitive, a personalității și a elementelor sociale care îi ghidează pe oameni către convingerile iraționale. Acest lucru nu este surprinzător. La urma urmei, o propensiune pentru convingerile iraționale face parte din natura umană.

În multe privințe, această carte se bazează pe lucrările mele anterioare, în special pe cercetările privind iraționalitatea umană. În definitiv, ce ar putea fi mai irațional și mai uman decât să adopți un set de convingeri pentru care există puține dovezi sau niciuna? Și să insiști asupra veridicității acestor convingeri chiar dacă ele te îndepărtează de familie și de prieteni și te fac să trăiești într-o stare dureroasă de suspiciune și de neîncredere?

Însă în alte privințe aceasta este o lucrare foarte diferită de oricare alta pe care am scris-o până acum. În primul rând, este mai personală decât celelalte cărți. Experiențele care au generat-o au fost solicitante și dificile din punct de vedere emoțional, iar realizarea acestei cercetări a însemnat să fiu nevoit să mă gândesc la respectivele experiențe o perioadă îndelungată, ceea ce mi-a sporit și mai mult disconfortul. În al doilea rând, această carte examinează un fenomen care este mult mai complex și cu mai multe fațete decât tot ceea ce am cercetat până acum. În trecut, cercetările pe care le-am desfășurat și pe care apoi le-am descris în cărțile mele se refereau la subiecte specifice, cum ar fi procrastinarea, motivația la locul de muncă, întâlnirile online și modul eronat în care ne raportăm la bani, printre altele. Ipotezele mele erau precise (sau cel puțin așa îmi place să cred), iar cercetările răspundeau la întrebări care erau, sper, atât practice, cât și interesante din punct de vedere teoretic. Problema pe care mi-am propus să o deslușesc aici își trage puterea din mai multe surse și include numeroase elemente care se intersectează. Am știut încă de la început că lucrarea mea nu va produce un răspuns simplu. Sper totuși că voi putea să ofer un cadru util prin care să înțelegem procesul general pe care oamenii îl parcurg în călătoria lor de la a fi raționali la a dobândi convingeri iraționale.

Din necesitate, abordarea mea a fost o combinație de reflecție personală, conversație, cercetare antropologică și o amplă trecere în revistă a literaturii din domeniul sociologiei, care poate ajuta la punerea în lumină a diferitelor aspecte ale acestui subiect. Pentru a redacta elementele narrative ale acestei cărți m-am bazat pe propria memorie privind evenimentele descrise, pe care am completat-o cu cercetări și pe care am consolidat-o cu opinia altora, unde a fost posibil. Stimulat de propria experiență, am petrecut mii de ore examinând diferite

surse de informare și de dezinformare, ascultând și uneori participând la discuții online, citind literatura academică și desfășurând propriile cercetări (iar prin „cercetare” nu mă refer la vizionarea de videoclipuri pe YouTube).

Distanțându-mă de abordările mele de până acum, m-am angajat, totodată, în conversații continue, chiar în relații cu unele persoane cu convingeri iraționale – aceleași care propagau în mediul online ura împotriva mea. Îi veți întâlni pe mulți dintre acești oameni în paginile cărții de față. Ei au început ca adversari personali, dar au devenit subiecți antropologici, esențiali pentru cercetarea mea mai generală. Am încercat să-i cunosc, să empatizez cu ei, să înțeleg ce i-a condus pe pâlnia convingerilor iraționale și apoi să folosesc lentilele sociologiei pentru a generaliza ceea ce am învățat. Am schimbat numele unora dintre aceste persoane și am modificat detalii de identitate, inclusiv descrieri fizice, naționalități și ocupații, pentru a le respecta intimitatea, dar fără a afecta integritatea poveștii. Am reconstituit conversațiile în măsura în care am putut și m-am bazat pe texte, discuții prin e-mail și postări pe rețelele de socializare (uneori rezumate și alteori traduse). Aceste conversații nu sunt consemnate ca fiind o documentare cuvânt cu cuvânt; mai degrabă le-am povestit într-un mod care evocă senzațiile și semnificațiile celor spuse, în conformitate cu esența și spiritul interacțiunii.

Speranța mea este că, prin intermediul acestor povești și reflecții, poate vom ajunge să înțelegem puțin mai mult despre ceea ce se întâmplă în lumea pe care o împărtășim cu toții și să discutăm despre modalitățile prin care noi, ca indivizi, familii și societăți, am putea să temperăm situația. Pe măsură ce amploarea problemei pare din ce în ce mai copleșitoare, concentrarea asupra elementului uman – asupra înțelegerii și combaterii convingerilor iraționale din noi înșine și din ceilalți – ar

putea fi cea mai imediată și mai plină de speranță cale de schimbare. Asta nu înseamnă că este simplu. Dar există multe acțiuni mici pe care le putem întreprinde pentru a ne feri să dobândim noi înșine convingeri iraționale, pentru a-i descuraja pe cei din jurul nostru să adopte narațiuni false și pentru a încetini sau inversa procesul prin care cineva pe care îl cunoaștem și îl iubim cedează în fața convingerilor iraționale. Pe parcursul cărții mi-am evidențiat ideile referitoare la cum putem să facem asta sub titlul „Util, sper”. Informațiile de aici includ diverse instrumente și perspective din sociologie care s-ar putea dovedi utile pe măsură ce navigăm prin aceste ape dificile. Sper sincer că aceste sugestii vă vor fi de folos, recunoscând în același timp că toți mai avem multe de învățat despre cum să descâlcim rețeaua de convingeri iraționale și de dezinformare care a cuprins discursul nostru public și privat.

Poate că punctul de plecare cel mai util – și mai plin de speranță – pentru oricare dintre noi este reprezentat de înțelegere și empatie. Da, conținutul dezinformării cu care ne confruntăm poate varia de la rizibil la ciudat, ridicol, ofensator și chiar periculos. O parte din el merită eticheta peiorativă de „teorie a conspirației”. Dar ceea ce îi determină pe oameni să se implice în acest conținut poate fi mai ușor de înțeles decât am vrea să admitem. Am încercat să abordez persoanele cu convingeri iraționale pe care le-am întâlnit cu o curiozitate autentică, recunoscând că nu am nimic de câștigat dacă resping, ridiculizez sau desființez persoanele ale căror convingeri par ireconciliabile cu realitatea mea. Acesta este unul dintre motivele pentru care am ales termenul „persoane cu convingeri iraționale*” în loc de „conspiraționiști”, prea sentențios. Sper că această abordare ne va ajuta pe toți să-i înțelegem mai

---

* *Misbelievers*, în original (n.t.).